

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 6 (2020/Kış), ss. 171-202.

Geliş Tarihi: 22 Kasım 2019

Kabul Tarihi: 31 Ocak 2020

Araştırma Makalesi/Research Article

PARİS BARIŞ KONFERANSININ TÜRK AYDINI ÜZERİNDE YARATTIĞI TEPKİLER ÜZERİNE GENEL BİR İNCELEME

Yenal ÜNAL*

Öz

Paris Barış Konferansı'nın Türk Aydınını Üzerinde Yarattığı Tepkiler Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bu çalışmada Türk aydınının bu konferansa bakışı, konferansta Osmanlı Devleti ile ilgili olarak alınan kararlar hakkındaki kanaatleri, bu kararların ülkeyi nasıl bir istikbale sürükleyeceğine ilişkin düşünceleri ve konferanstan sonra yaşanan gelişmeler karşısında ne gibi tedbirler almaya çalıştıkları üzerinde durulmuştur. Paris Barış Konferansı'nın tesirlerini dünya üzerinde bugün hâlâ gözlemleyebilmek mümkündür. Bu konferansta alınan kararlarla I. Dünya Savaşı'nın mağlup ülkelerinin kaderi çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte konferansta alınan kararlar, Türkiye'de ve Avrupa'da ilerleyen yıllarda çok farklı gelişmelere vesile olmuştur. Burada alınan kararlar ilerleyen süreçte bir bakıma II. Dünya Savaşı'nın sebepleri haline gelmiştir. Kararlar aynı zamanda Türk Milli Mücadelesi'nin gerekçesi konumunda olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan mütareke antlaşması ve Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlar Türk aydınına, derin bir endişeye sevk etmiştir. Çünkü alınan kararlarla salt Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumu söz konusu olmamış; Anadolu Türklüğünün geleceği de büyük bir belirsizliğe evrilmiştir. Bu vaziyet karşısında Türk aydını inisiyatif almıştır. Bu çalışmada adı geçen inisiyatif, muhtelif cephelerde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paris Barış Konferansı, Türk Aydını, Türkiye, Basın, Kongre, Düşünce, Cemiyet.

---

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yunal@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4043-8424.

A General Study on the Reactions of the Paris Peace Conference on the Turkish Intellectuals

Abstract

In this study titled "A Study on the Reactions of the Paris Peace Conference on the Turkish Intellectuals", it is emphasized that Turkish intellectuals' views on this conference, the opinions about the decisions taken in relation to the Ottoman Empire, the thoughts about these decisions would lead the country to how a future and what kind of measures they were trying to take in the face of the developments after the conference. It is still possible to observe the effects of the Paris Peace Conference on the world today. It was drawn the fate of the defeated countries of the First World War with the decisions taken at that conference. However, the conclusions taken at the conference has been instrumental in many different developments in Turkey and Europe in coming years. The decisions of the Paris Peace Conference have become the causes of World War II. Those decisions were also justification of the Turkish National Struggle. The armistice treaty signed at the end of World War I and the conclusions of the conference brought the Turkish intellectuals into deep concern. Because with the decisions of the conference, there was not discussed only collapse of the Ottoman Empire, but the future of Anatolian Turkishness has also evolved into a great uncertainty. In the face of this situation, the Turkish intellectuals took the initiative. In this study, the initiative is analyzed on various fronts.

Keywords: Paris Peace Conference, Turkish Intellectual, Turkey, Press, Congress, Thought, Association.

Giriş

İnsanlığın 1914-1918 yılları arasına kadar gördüğü en büyük savaş olan I. Dünya Savaşı'nın sonunda, galip ve mağlup olan devletler arasında teati edilecek barış koşullarının görüşülmesi amacıyla tertip edilmiş olan Paris Barış Konferansı, 20. yüzyıl siyasî tarihinde son derece mühim bir yer teşkil etmektedir. Çünkü konferansın yegâne amacı bütün insanlığı 1914-1918 yılları arasında yıkıma uğratmış olan I. Dünya Savaşı'nı kalıcı olarak nihayete erdirmek değildir. Bu konferans aynı zamanda emperyalist devletlerin çıkarları çerçevesinde yenedünya düzeninin inşa edildiği bir mühim toplantı hüviyetindedir.¹ Bu nedenle o dönemde yeryüzünde var olan bütün devletleri yakından ilgilendiren bir yapıya sahiptir. Çünkü burada alınacak kararlar

---

¹ Resul Yavuz, The View and the Attitude of Allies High Commissioners Toward İstanbul During the Declaration of Natinoal Pact", *Tarih ve Günce Dergisi*, Sayı 1, İzmir 2017, s. 283.

çerçevesinde yeni sınırlar oluşacak, savaş sırasında karşı karşıya gelmiş ülkeler arasında bir nevi hesaplaşmalar yapılacak, yeni devletler ortaya çıkacak, yeni sınırlar çizilecek ve kimi devletler son derece zayıflayacaktır.²

Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanmıştır. Konferansa toplam 32 devlet çağırılmıştır.³ Fakat savaşın galibi olan büyük devletlerden İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın istekleri ön planda tutulmuştur.⁴ Söz konusu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan Onlar Konseyi (Conseil Des Dix),⁵ konferansın en yetkili kurulu olarak ön plana çıkmıştır. Çünkü konferansta alınan kararları büyük oranda bu kurul tespit etmiştir.⁶

Konferansta bir taraftan I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve bağımsızlığını ilan eden Macaristan için ayrı ayrı barış antlaşmaları hazırlanırken; diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'nin Wilson İlkeleri ile öncülük ettiği uluslararası bir barış örgütünün teşekkülü üzerinde de çalışılmıştır. Cemiyet-i Akvam'ın⁷ çalışma ilkelerinin belirlenmesinden sonra, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, Paris'ten ayrıldığı için konferans kararları büyük oranda İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin çıkarları çerçevesinde şekillenmiştir.⁸

Konferansta alınan kararlar çerçevesinde, Almanya ile 28 Haziran 1919 tarihinde Versailles, Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain ve Bulgaristan ile de 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması imzalanmıştır. Burada belirlenen esaslar çerçevesinde, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon Antlaşması ve 10 Ağustos 1920'de de Osmanlı Devleti ile Sevr Antlaşması imzalanmıştır.⁹

Bu toplantılarda İtilaf Devletleri'nin ele aldığı konuların başında I. Dünya Savaşı sırasında düşman devletlerden ayrılacak olan ülkelerin vaziyetlerinin

² Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 3.

³ Resul Yavuz, "Effects of The Decisions of San Remo Conference on Syria and Iraq", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 32, Sayı 2, İzmir 2017, s. 569.

⁴ Cevdet Küçük, "Sevr Antlaşması", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 1.

⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, 19. Bs. Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 136.

⁶ Temuçin Faik Ertan vd. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 4. Bs. Siyasal Kitabevi, Ankara 2016, s. 76.

⁷ Birinci Cihan Harbi'nden sonra kurulan ilk birleşmiş milletler cemiyeti. Bk. Ferit Devellioglu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 18. Bs. Yay. Haz. Aydın Sami Güneşçay, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s. 132.

⁸ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.* s. 76.

⁹ Resul Yavuz, "The View ant the Attitude..." *a.g.m.*, s. 283.

tespiti gelmekteydi. Osmanlı Devletinden ayrılacak ülkelerin vaziyeti de buna dâhildi. Nitekim Osmanlı Devleti'nden ayrılacak olan ülkelerin, kurulması düşünülen Milletler Cemiyeti'nin manda rejimine tabi tutulmaları Güney Afrika Birliği Başkanı Smuts'un teklifi üzerine Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson tarafından genel hatlarıyla kabul edilmişti. Bu sistem diğer müttefiklerin onayından da geçmişti. Konferansın 30 Ocak 1919 tarihli birleşiminde Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ülkeler hakkında şu karar alınmıştır: "Müttefik ve müşterek devletler Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın kamilen Osmanlı Devleti'nden ayrılmasında mutabık kalmıştır. Bu husus Osmanlı Devleti'nin diğer kısımları hakkında verilecek kararlardan ayırdır." Konferansın bu kararı Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşması hasebiyle tamamen gerçekleşme imkânı bulamamıştır.¹⁰

1. Türk Topraklarının Taksimi ve Paris Barış Konferansı

Paris Barış Konferansı, aynı zamanda Osmanlı topraklarının hangi usul ve kaideler çerçevesinde paylaşılacağına büyük oranda tespit edildiği bir toplantıdır.¹¹ Mezkûr toplantıya Ermeni, Rum, Kürt ve Arap temsilciler de katılmıştır. Buna paralel olarak Yunanistan da Türk toprakları hakkındaki taleplerini dile getirmek için konferansta etkili olmaya çalışmıştır. Yunan Başvekili Venizelos, Paris Barış Konferansı'nın 3 ve 4 Şubat 1919 tarihli toplantılarında Anadolu üzerindeki isteklerini açıklarken Trakya'nın ve Anadolu'da Meis Adası'ndan itibaren kuzeye, Marmara Denizi'ne uzanan bir hattın batısında kalan arazilerin Yunanistan'a bırakılması talebinde bulunmuştur. Diğer taraftan İtalyanlar bu bölgenin büyük bir bölümünün 26 Nisan 1917 tarihli St. Jean de Maurienne gizli antlaşması gereği kendilerine bırakılmasını istemişlerdir.¹² İngilizler buna mukabil, Londra Antlaşması gereği

¹⁰ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 3.

¹¹ Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağı hususunda ilk önemli adım Mondros Mütarekesi'nde atılmıştı. Örneğin antlaşma metninde 7. maddede yer alan koşullara göre "İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit eden bir durum hâlinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi". Yine 24. maddeye göre "Doğu Anadolu'da yer alan Vilayet-i Sittede yani altı vilayette (Erzurum, Sivas, Harput, Diyarbakır, Van, Bitlis) karışıklık çıkarsa İtilaf Devletleri bu bölgeleri işgal edebileceklerdi." Mütarekeye yerleştirilen bu iki tuzak madde İtilaf Devletleri'nin ilerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı uygulamaya çalışacakları politikaların tespitinde önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yenal Ünal, "Millî Mücadele'de Bartın", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt 9, Sayı XXV, İzmir 2016, s. 614-615; Cevad Odyakmaz, *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayınları, İstanbul 2013, s. 18-19.

¹² İlhan Uzgel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 8. Bs. Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 151.

yalnız Antalya ve çevresinin İtalya'ya bırakıldığını; Rusya'nın değişen koşulları nedeniyle artık St. Jean de Maurienne Antlaşması'nın muteber olmadığını beyan etmişlerdir. İngilizlere göre Batı Anadolu'nun güçlü bir İtalya yerine zayıf bir Yunanistan'a bırakılması kendi çıkarları açısından daha makuldür.¹³

Nitekim konferansta İtalyan temsilcisinin muhalefetine rağmen bir taraftan İngiliz ve Fransız temsilcilerinin verdiği destek diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'nin onayıyla, şayet Yunanistan, Anadolu'nun işgaline katılırsa bu devlete Alaşehir, Kuşadası, Soma ve Ayvalık mıntıkları verilmesi kararı alınmıştır.¹⁴

Bu bilgilerden hareketle Paris Barış Konferansı sırasında Türk topraklarının taksimi faaliyetlerinde baş aktörlüğü Yunanistan'ın oynadığı rahatlıkla ifade edilebilir. I. Dünya Savaşı başladığında tarafsız kalmayı tercih eden Yunanistan, İngiltere'nin, Yakındoğu'da toprak kazançlarından bahsetmesinin ardından 1917 yılında savaşa katılmıştır. Yine hatırlanacağı üzere I. Dünya Savaşı sürerken 26 Nisan 1917'de St. Jean De Maurienne adlı gizli bir antlaşma imzalanmış, İzmir, Aydın ve çevresiyle Antalya ve Konya'nın, İtalya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak konferansta İtalya'nın karşı çıkmasına rağmen, Yunanistan'ın taleplerinin neredeyse tamamı kabul görmüştür.¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nin ise kendi ilan ettiği Wilson İlkeleri'ni ihlal ederek, İzmir'in Yunanistan'a verilmesini onaylaması bir diğer ifadeyle kendi kendisiyle çelişmesi emperyalizmin adalet terazisinin nasıl çalıştığını göstermesi bakımında son derece ilginç bir örnektir. Öte yandan konferansa katılan Ermeni temsilcileri de Anadolu'nun doğu bölgesiyle Diyarbakır, Maraş, Adana ve İskenderun da dâhil olmak üzere güney ve güney doğu bölgelerinin Türkiye'den ayrılarak kendi himayeleri altına bırakılmasını talep etmişlerdir. Şöyle ki Ermeniler bir yandan Paris Barış Konferansı'nda Bogos Nubar Paşa aracılığıyla İtilaf Devletleri nezdinde çeşitli temaslarda bulunarak Anadolu'da bir devlet kurma taleplerini iletirlerken diğer yandan Patrikleri Zaven Efendi vasıtasıyla Fransa ve İngiltere'de benzer teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bogos Nubar Paşa, 26 Şubat 1919 tarihinde Onlar Konseyi'nden Bitlis, Diyarbakır, Van, Elazığ (Harput), Erzurum, Sivas, Trabzon, Maraş, Cebelibereket, Adana ve İskenderun limanının Ermenilere verilmesini talep

¹³ Cevdet Küçük, *a.g.a.m.*, s. 1.

¹⁴ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 3-4.

¹⁵ Baskın Oran, *a.g.m.*, s. 179.

etmiştir.¹⁶ Bu olaylar gelişirken Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, Amerikan Senatosu'nun onaylaması şartıyla Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni Devleti'nin mandaterliğini kabul edeceğini bildirmiştir. Ermenilerin lehine olan bu gelişmelerden sonra, Kafkas Ermeni Cumhuriyeti Parlamentosu, adını Büyük Ermenistan Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve Woodrow Wilson'dan 3.5 milyonluk Ermeni nüfusunun oturacağı toprakların belirlenmesi, Karadeniz kıyısındaki bir limanın Ermenistan'a verilmesi ve değişik bölgelerde yaşayan Ermenilerin doğuya taşınmaları gibi taleplerde bulunmuştur. Konferans'ta bu gelişmeler yaşanırken Damat Ferit Paşa Hükümeti, Ermenilere doğu illerinde belirli bir alanda özerklik verilebileceğini duyurmasına karşın, Amerikalı uzmanlar Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni Devleti'nin yaşayabilmesi için gerekli asker ve polis gücünün yetersiz olduğuna dair rapor hazırlamışlardır. Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun özellikle doğu kesimlerinin Ermeni Devleti'ne bırakılmasına dönük kararlar alınmışsa da, İstiklal Harbi'nin başarıyla ikmale muvaffak olunması emperyalistlerin ve bölgedeki kukla devletlerin bütün oyunlarını boşa çıkarmıştır.¹⁷

Konferansta üzerinde durulan mühim meselelerden biri de Boğazların durumu olmuştur. Konferans toplanmadan önce İngiltere, Boğazlar bölgesinin ve kurulması düşünülen Ermenistan'ın, Amerika Birleşik Devletleri mandasına bırakılmasını arzulamaktaydı.¹⁸ Ancak Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun karşı çıkmasına binaen bu düşüncenin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır.¹⁹

---

¹⁶ Erol Kürkçüoğlu, *Kurtuluşunun 100. Yılında Erzurum ve Ermeniler*, Erzurum Valiliği Kültür Yayınları, Erzurum 2018, s. 312.

¹⁷ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁸ Paris Barış Konferansı'nda Ermenileri birebir ilgilendiren meseleler, onların haricinde görüşülmüştür. Konferans çalışmalarını tamamladığında somut bir tablo da ortaya çıkmamıştır. Çünkü 19. yüzyıl sonlarından itibaren basın konferanslarında, seçim meydanlarında ve diğer mecralarda Ermeniler hakkında çeşitli olumlu değerlendirmeler yapan İngiltere ve Fransa politikacıları, iş uygulamaya geldiğinde Ermenistan'ın sorumluluğunu üzerlerine almak istememişlerdir. Zira I. Dünya Savaşı'nın ağır harp masraflarıyla karşılaşan bu hükümetler, kurulması öngörülen böyle bir devlete mali yardım olarak tek kuruş dahi vermek istemiyorlardı. Diğer taraftan Doğu Anadolu'da kurulması planlanan bir Ermeni Devleti'nin, bu devleti asla tanımayacak olan Türklere karşı savunulması gerekecekti. Dolayısıyla bu yörelere yeni askerî birlikler gönderilmesi icap etmekteydi. Oysa savaşlardan bezmiş olan Avrupa toplumunun bunu kabullenmesi neredeyse imkânsızdı. Bu durumun farkında olan Avrupa kabineleri Ermenistan projesinde prestij kaybına uğramamak adına Amerika Birleşik Devletleri'nin, Ermeni mandasını almasını önermişlerdir. Başkan Wilson da senatodan geçmesi kaydıyla bu durumu kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erol Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 312-313.

¹⁹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 4.

Paris Barış Konferansı'na, Damat Ferit Paşa katılmıştır. Konferansta yaptığı konuşma ciddiye alınmamış ve itibar gösterilmemiştir. Konferansta Wilson İlkeleri'nde yer verilen gizli antlaşmaların reddi ilkesi ve mağluplardan toprak alınmayacağına dair hükümler ihlal edilmiştir. Bu durum İtilaf Devletleri arasında çatışmaya yol açmış ve ilk ayrışmalar başlamıştır. Bununla birlikte Osmanlı topraklarını paylaşım sorunu, mandaterlik uygulamasının önerilmesiyle çözümlenmiştir. Buna göre, İtilaf Devletleri'nin paylaşacağı coğrafyada yaşayan topluluklara egemenlikleri verilecek; ancak kendilerini yönetemeyecekleri görüşünden hareketle Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde büyük bir devletin vesayetinde yaşayacaklardı. İşte tam bu süreçte, Ortadoğu'da Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün gibi Arap devletleri kurulmuştur. Damat Ferit'in başkanlığındaki bir heyet barış görüşmelerinde bulunmak üzere 12 Haziran 1919 tarihinde Paris'e gelmiş, 4 Temmuz 1919 tarihinde Meclis-i Âli ortak kararıyla ve emriyle İstanbul'a dönmüştür. Damat Ferit'in konferans sırasındaki tutumu ve konferansa sunduğu muhtırayla ilgili olarak dış basında çıkan yazılar hiç olumlu değildir. Örneğin, 3 Temmuz 1919 tarihli "Le Temps" gazetesinde çıkan başyazıda, Osmanlı Heyeti'nin Fransa'da kaldığı sürede, Doğu sorununun çözümüne doğru bir adım atılmadığı gibi sorunun daha da karmaşık bir biçime dönüştüğü belirtiliyor ve Damat Ferit'in başarısızlığının en büyük nedeni olarak da konferans karşısında izlediği tutum gösteriliyordu.²⁰

2. İzmir'in İşgali ve Paris Barış Konferansı

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yapılan işgal faaliyetleri içerisinde İzmir'in işgali ayrı bir önem arz etmektedir. İzmir o dönemde Türkiye'nin ikinci büyük şehri olduğu gibi sahip olduğu liman ve bu limanın hinterlandından dolayı mühim bir ticaret şehriydi.²¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalarda Rusya'nın onaylaması koşuluyla İzmir ve çevresi İtalya'ya vaat edilmişken, Paris Barış Konferansı'nda bu anlaşmadan vazgeçilmiş ve bölgenin Yunanistan'a bağlanması kararlaştırılmıştır.²²

²⁰ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 30-31; Cemil Koçak, *Yakınçağ Türkiye Tarihi I (1908-1980)*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 77-78; Yenal Ünal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 76.

²¹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yay. Haz. Enis Şahin, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 81-84.

²² Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Şubat 2007, s. 23.

İşgal haberlerinin iyiden iyiye kendini hissettirdiği bu süreçte İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İzmir'in hukukunu savunma istikametindeki teşkilatlanma çalışmaları o dönemde Vali ve XVII. Kolordu Komutanı olarak vazife gören Nurettin Paşa tarafından hararetle desteklenmekteydi. Nurettin Paşa ilerleyen günlerde şehrin feci bir akıbetle karşılaşması durumunda hazırlıksız yakalanılmaması istikametinde adımlar atmaya çalışmıştır. Çok geçmeden Damat Ferit Paşa Hükümeti, paşanın bu faaliyetlerinden rahatsız olmak suretiyle onu görevden almıştır. Yerine İzzet Paşa'yı (Kambur İzzet) Vali, Ali Nadir Paşa'yı, XVII. Kolordu komutanı olarak atamıştır. Bu değişiklikteki maksat, İzmir'in işgal edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek direniş ruhunu tamamen ortadan kaldırmak ve İtilaf Devletlerini sınırlendirmemektir.²³

İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne 14 Mayıs 1919'da vermiş oldukları bir nota ile İzmir'in, mütarekenin 7. maddesi gereği İtilaf Devletleri kuvvetlerince işgal edileceğini tebliğ ettiler. Fakat vermiş oldukları ikinci bir notada bu işgalin İtilaf Devletleri adına Yunanistan tarafından gerçekleştirileceğini bildirdiler. Damat Ferit Paşa Hükümeti yaşanan bu gelişmeleri, ciddi bir tepki vermeksizin âdeta seyretmiştir. Yurtseverler arasında İzmir'in işgal edileceği haberi büyük bir üzüntü yaratmıştır. Yüzyıllardır Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası konumunda bulunan, sosyal, ekonomik ve ticari yönden her daim yeni gelişmelere öncülük eden İzmir'in, Yunanlıların eline geçeceği haberi Anadolu'da dehşet etkisi yaratmıştır. Halk 14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece Bahri Baba Parkı'nda toplanarak Redd-i İlhak adlı bir beyannameyi okudu ve kabul etti.²⁴

15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'e, Yunanlılar asker çıkarmaya başladılar.²⁵ İşgal birliklerini taşıyan gemiler daha görünmeden, Kordonboyu ve Pasaport dolayları onlarca Rum ve Yunan uyruklular tarafından bayram yerine çevrilmişti. Efzon Alayı, Hrisostomos tarafından takdis edildi. Saat 10:00 sıralarında, Efzon Alayı, Pasaport'tan Konak Meydanı'na doğru yola çıktı. Efzonlar saat kulesini geçip Kemeraltı'nın girişine yöneldikleri sırada Rum milislerin başındaki Teğmen Yani, elindeki Yunan bayrağı ile atından yuvarlandı. Çünkü bu muntıkada bulunan Türklerden, Efzon Alayı üzerine ateş açılmıştı. Yunan Efzon Alayı bir süre sonra toparlanıp Türkler üzerine makineli tüfekle ateş açtı. Sonra namlular Sarıkışla'ya yöneltildi, burası yarım saat

²³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt 1, 6. Bs. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 27, 28.

²⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, 2. Bs. Temel Yayınları, İstanbul 2010, s. 115.

²⁵ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, 5. Basım, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 174.

boyunca aralıksız makineli tüfek ateşine tutuldu.²⁶ “Zito Venizelos” demediği için Askerlik Şubesi Başkanı Miralay Süleyman Fethi Bey, süngülenerek şehit edilmiştir.²⁷

İşgal hareketi sadece İzmir’le sınırlı kalmadı çevre kazalara da yayıldı. Bu ilk Yunan işgal faaliyeti Ayvalık-Akhisar-Nazilli hattında durdu. Bu gelişme üzerine İtalyanlar da Kuşadası’nı işgal ettiler. İtalyanlarla, Yunanlılar uzlaşarak Büyük Menderes nehrini aralarında sınır kabul ettiler.²⁸ Daha ilk günlerde yaşanan çatışmalarda çok sayıda Türk asker ve sivil halk katledilmiştir. Konak meydanında Türkler tarafından Efzon Alayına gösterilen tepki aslında işgalin, Türkler tarafından kabul edilmeyeceğini ve mücadeleye girişileceğini ifade ediyordu.²⁹

3. Araştırmanın Kapsamı ve Takip Edilecek Yöntem

“Paris Barış Konferansı’nın Türk Aydını Üzerinde Yarattığı Tepkiler Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışmada Türk aydınının bu konferansa bakışı, burada Osmanlı Devleti ile ilgili olarak alınan kararlar hakkındaki kanaatleri, bu kararların ülkeyi nasıl bir istikbale sürükleyeceğine ilişkin düşünceleri ve konferanstan sonra yaşanan gelişmeler karşısında ne gibi tedbirler almaya çalıştıkları üzerinde durulmuştur.

Birbirinden ilginç ve önemli olan bu konuların ayrıntılı bir biçimde incelenmesi bir makale çalışmasını ziyadesiyle aşacak konumdadır. Osmanlı ülkesinde bulunan bütün aydınların konferansa ilişkin düşünceleri ve konferansta alınan kararlar doğrultusunda ortaya koymuş oldukları faaliyetleri ciltler dolusu bir eser hâline bile dönüştürülebilir. Dolayısıyla bu araştırmayla yukarıda sözü edilen konularda çoğunlukla genel değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ancak bu teşebbüsün dâhi alanında ilk çalışmalardan biri olması hasebiyle ciddi zorlukları bünyesinde barındırdığı bu noktada ifade edilmeye muhtaçtır.

²⁶ Günver Güneş, *a.g.m.* s. 26, 27.

²⁷ Muhammed Güçlü, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: İzmir’de Neler Oldu 1336 Kitapçığı Üzerine”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 22, İzmir 2011, s. 72.

²⁸ Mesut Çapa, “Milli Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer)in Faaliyetleri”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri-26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 53.

²⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 4. Bs. Bilgi Yayınevi, Ankara 2014, s. 169, 170.

Paris Barış Konferansı, 19. yüzyılın başlarında toplanan ve bu yüzyılı kökünden etkilemiş olan 1815 tarihli Viyana Kongresi'yle büyük benzerlikler göstermektedir. Nasıl ki Viyana Kongresi'nde alınan kararlarla Avrupa'ya yeni nizam verilmiş, Napolyon Savaşlarıyla altüst olmuş yaşlı kıtaya bir yenilenme dönemi getirilmişse; Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla da 20. yüzyıla tanıklık edecek önemli gelişmelerin temeli oluşturulmuştur. Bu cepheden meseleye bakıldığında konferans, savaşın galibi ve mağlubu olan devletler arasındaki ilişkileri tanzim eden salt bir toplantı hüviyetinden sıyrılmaktadır. Özellikle İtilaf Devletleri tarafından konuya yaklaşıldığında bu konferanstan beklenti epey fazladır. Buraya iştirak eden devlet adamları "bu savaşın bütün savaşları sona erdiren savaş" olduğundan söz etmekteydiler.³⁰ Onlara göre konferansta alınacak kararlar uzun yıllar Avrupa'da kalıcı barışı tesis etmeli fakat bunu yaparken de özellikle İngiltere ve Fransa'nın ulusal çıkarlarını sonuna kadar korumalıdır. Bu kapsamda örneğin Fransa açısından Almanya'nın ekonomik ve askerî yönden ciddi manada baskı altına alınması gerekmektedir.³¹

İngiltere ve Fransa'nın bu tavırları, adilâne bir barış iklimi doğurmamıştır. Bu sebeple önce Avrupa'da akabinde bütün dünyada kalıcı barışı tesis etmek için toplanan bu konferansta alınan kararlar, gerek Avrupa'da gerek dünyada kalıcı barışı tesis edememiş tam aksine insanlığın I. Dünya Savaşı'ndan çok daha kanlı bir savaşa sürüklenmesine yol vermiştir.³² Üstelik ilk savaşın aksine ikinci savaş artık büyük ölçüde bir "Avrupa Savaşı" olmanın ötesine geçecek ve dünya üzerindeki beş kıtadan dördünü etkisi altına alacaktır.³³ Bu noktada Paris Barış Konferansı, 21. yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız şu günlerde barışa özlem

³⁰ Mustafa Aydın, "Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 8. Bs. Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 400.

³¹ Fransa'nın bu talebi kendi açısından birtakım haklı gerekçelere dayanmaktadır. Çünkü savaş yıllarında Fransa, Alman ordusu tarafından ağır bir tahribata uğratılmıştır. Paris şehri cepheden geri dönen askerlerle dolup taşmıştır. Hayat pahalılığına, işsizliğe karşı gösteriler ve grevler birbirini izlemiştir. Giyim, ulaşım, otomotiv ve inşaat başta olmak üzere birçok sektör grevedir. Barış konferansının devam ettiği günlerde fabrikalarda çatışmalar had safhaya çıkmıştır. 1 Mayıs 1919 günü göstericiler ile kolluk kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yvan Combeau, *Paris'in Tarihi*, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınevi, Ankara 2015, s. 103.

³² Bu konuda Selcen Korkmazcan şu düşünceleri ileri sürmektedir: "18 Ocak 1919'da I. Dünya Savaşı'na taraf olan devletlerin toplandığı Paris Barış Konferansı'nda asıl söz sahibi olan İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarını korumak için ana hatlarını belirledikleri barış antlaşmalarıyla kimseyi memnun edemedikleri gibi bir süre sonra kurdukları düzenle kendilerini de zor durumda bıraktıklarını fark etmişlerdir. Ölçsüz barış koşulları, ilerleyen dönemde antlaşmaları hazırlayanların daha çok taviz vermesine sebep olmuştur." Bk. Nezihe Selcen Korkmazcan, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 29.

³³ Mustafa Aydın, *a.g.m.* s. 400.

duyan dünya uluslarının mühim bir tarihi vesika olarak üzerinde ısrarla durmaları gereken bir konudur. Bugün hâlâ insanlığın bu konferans sırasında uygulanan adaletsiz uygulamaların ve hukuki mesnetlere dayanmayan yanlış kararların tesiri altında bulunduğunu söylersek yanlış bir tespitte bulunmuş olur muyuz? Bugün örneğin Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmelere, cetvelle çizilen haritalara ve halkından kopuk baskıcı Arap rejimlerine bakılarak bu sorunun geçerliliğini daha iyi anlamış olmaz mıyız? Dolayısıyla Paris Barış Konferansı, hem Türk tarihi için hem de dünya tarihi için önemini muhafaza etmektedir.³⁴

İncelememiz, Paris Barış Konferansı'na Türk aydınının bakışı hakkında ortaya koyulan ilk kalem tecrübelerinden biri olması hasebiyle yukarıda da kısaca ifade edildiği üzere tabiatı gereği birçok noksanlıkları içermeye müsait bir yapıdadır. Bununla birlikte vücuda getirmeye gayret gösterdiğimiz bu araştırmada ortaya çıkabilecek bazı noksanlıklar, çalışmamıza benzer nitelikte ortaya koyulacak yeni incelemelerde aynı hatalara düşülmemesi adına bir temel oluşturabilir. Yine aynı şekilde bu çalışmada tespit edilecek birçok önemli husus "Türk aydını" ve "Paris Barış Konferansı" konusuyla ilgili olarak, bu alanda yeni eser ortaya koyacak birçok araştırmacıya bir katkı sunabilir. Bu noktada incelediğimiz konu, bu konuya ilişkin kaynaklar ve incelememizde takip edeceğimiz yöntemle alakalı bazı konulara değinmek gerekmektedir.

"Türk Aydınını ve Paris Barış Konferansı"yla ilgili olarak yapmış olduğumuz literatür taramasında bir bütün hâlinde çalışmamıza temel teşkil edecek bir makale çalışması ya da bir telif eserle karşılaşmadık. Bununla birlikte birçok farklı eserde araştırmamızda kullanabileceğimiz bilgilerin mevcut olduğunu gördük. Bu kapsamda araştırma konumuzla ilgili temel kaynakları arşiv malzemesi, hatıralar, telif eserler ve bilimsel eserler oluşturmaktadır. İncelememizde öncelikle Paris Barış Konferansı ve önemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra konferansta Osmanlı Devleti ile ilgili olarak görüşülen konular irdelenmiştir. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti topraklarının taksimi, büyük devletlerin bu hususta kendi aralarında ki çekişmeleri ve İzmir'in işgali üzerinde durulmuştur. Bu bilgilerle genel okuyucunun konuyla ilgili temel bilgileri elde etmesi hedeflenmiştir. Bu değerlendirmelerden sonra araştırmamızın temel amacı olan Türk aydınının konferansta alınan kararlara bakışı ve bu kararlar karşısında ortaya koyduğu fiiliyat üzerinde durulmuştur.

---

³⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 136.

Bu noktada Türk aydınının durumunun daha sağlıklı analiz edilebilmesi hedefiyle mevzu dört ana başlık altında tetkik edilmiştir. Bu başlıklar:

- 1- “Türk Aydınının Tefekküründe Barış Konferansı”
- 2- “Barış Konferansı ve Türk Aydınının Basın-Yayın Faaliyetleri”
- 3- “Barış Konferansı ve Türk Aydınının Kurduğu Direniş Örgütleri”
- 4- “Barış Konferansı ve Türk Aydınının Topladığı Kongreler”

Bu başlıklar altında Türk entelektüelinin konferansa ilişkin refleksleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın sonuç bölümünde ise elde edilen bütün bulgular, bilimsel ölçütler temelinde yorumlanarak bir bütüne dönüştürülmeye çalışılmıştır.

4. Türk Aydınının Tefekküründe Barış Konferansı

Aydın, bir ülkede mensubu bulunduğu cemiyete ya da farklı bazı konularda diğer toplumlara özellikle fikri konularda rehberlik eden insanlar için kullanılan bir sıfattır. Toplumların gelişmesinde ve kalkınmasında aydın sınıfının mümtaz bir mevkiinin bulunduğu ifade edilebilir. Dünyanın siyasî, sosyal, ekonomik ve hatta askerî yönlerden en ilerde bulunan ülkelerinde düşünce adamlarının sayısının hem nitelik hem de nicelik olarak fazla olması hiç de tesadüf değildir. O hâlde düşünce adamı olarak da ifade edilebilen aydınların, ortaya koyduğu fikirlerin ve faaliyetlerin son derece mühim olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla gerek aydınların gerekse fikirlerinin önemsenmeyi fazlasıyla hak ettiği bir gerçektir. Zaten bunları önemseyen insan topluluklarının bugün ulaştığı seviyeyi tartışmaya gerek yoktur. Bir ülkede aydınlar birçok alanda düşünce ortaya koyabilirler. Siyasal düşünce, ekonomik düşünce, sosyal düşünce bunların en önde gelenleridir. Bu hususlarda entelektüellerin ürettiği fikirler toplumun yöneten ve yönetilen bütün kesimlerine ufuk açıcı bir manzara sunarlar.³⁵

Peki, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren Osmanlı ülkesinde yaşanan askerî ve siyasî gelişmeleri özellikle gazete sütunlarında kaleme aldıkları makalelerle masaya yatırıp yakından takip eden münevverlerin savaş sonunda toplanan Paris Barış Konferansı ve burada Osmanlı ülkesiyle ilgili olarak alınan

³⁵ Yenal Ünal, “Türk Düşünce Dünyasının Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 37, Kırgızistan 2013, s. 15.

kararlara tepkileri ne olmuştur? Buradan çıkan kararların zaten çökme noktasına gelmiş ülkede daha büyük yıkımlar yaratmaması adına ne gibi düşünceler ortaya koymuşlar ve bunları nasıl fiiliyata dökmüşlerdir? Bu hususlara cevap aramaya başlamadan önce araştırma konumuz çerçevesinde “aydın” kavramı üzerinde kısaca yeniden durulmalıdır. Şöyle ki tetkikimiz kapsamında aydın kelimesi, I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış ve çok ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesi’ni³⁶ imzalamış olan Osmanlı ülkesinin; ilaveten Paris Barış Konferansı’nda alınan kararlar doğrultusunda korkunç bir bilinmezliğe sürüklendiği süreçte, bu sürece dur demek için gayret gösteren, memleketin bu mukadderatını tersine çevirmeye çalışan ve bu amaç doğrultusunda siyasî ve muhtelif matbuat faaliyetlerinde bulunmuş olan vatanperver kimseleri ifade etmektedir.³⁷

Paris Barış Konferansı ve buradan çıkan kararlarla ülkelerinin her geçen gün eridiğini gören vatanperver aydınları derin bir teessür kaplamıştır. Osmanlı Devleti’nin çöküşüne şahit olan ve büyük çoğunluğu 19. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen bu münevverler zaten çalkantılı bir dönemde dünyaya gelmeleri hasebiyle devletin gitgide eridiğinin farkındaydılar. Ancak I. Dünya Savaşı ve neticeleri, artık basit birer toprak kaybı olmaktan çıkmıştı. Artık sadece çevre topraklar değil; Anadolu coğrafyası da emperyalist devletlerin tehdidi ve baskısı altındaydı. Bundan belki de daha önemlisi bu topraklara egemen olma ve yönetme yetkisinin artık Türk milletinden alınacak olmasıydı ki bu esaret demektir. Olaylar Balkan Harbi’yle iyice olgunlaşmaya başlayan Türk millî bilincinin tamamen yok olmasına sebebiyet verecek düzeye varmıştır. Bu gelişmeler değişik sahalarda örneğin gazetecilik, edebiyat, tarih, felsefe, askerlik ve felsefe alanlarında çalışan aydınları ulusal duygular etrafında temerküz etmiştir. Bu aydınların kimisi gazetelerde makaleler kaleme alarak, kimisi direniş cemiyetleri kurarak, kimisi kongreler tertip ederek, kimisi Kuva-yı

³⁶ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalar ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Cilt 1, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 12-14.

³⁷ Bu dönemde yaşamış, çeşitli fikirler ve faaliyetler ortaya koymuş Millî Mücadele muhalifi kimi zevat örneğin *Mustafa Kemal Paşa* liderliğinde gelişen Anadolu Harekâtı’nı engellemek için elinden gelen gayreti göstermiştir. *Mustafa Sabri Bey, Dürriyade Abdullah Efendi, İskilipli Atıf Efendi ve Ali Kemal* başta olmak üzere birçok şahıs bu hareketin önünü kesmeye çalışmış ve Millî Mücadele’nin öncü şahsı *Mustafa Kemal Paşa*’yı gıyabında idam cezasına çarptırmışlardır. Vatan hainliğine varacak düzeyde fiiliyatta bulunmuş bu zevatın bazıları günümüzde kimi çevrelerce aydın olarak kabul edilebilmektedir. Meseleye bu cepheden bakıldığında aydın kavramının bakış açısına göre görecelik arz ettiği ifade edilmelidir.

Milliye'ye destek olarak ve kimisi de Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan Milli Harekât'a katılarak emperyalizmle mücadele etmeye çalışmıştır.³⁸

5. Barış Konferansı ve Türk Aydınının Basın-Yayın Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgal ortamında, aydınların en çok uğraş verdikleri alanlardan biri basın-yayın faaliyetleridir. Çünkü geniş halk kitlelerine ulaşmanın, ülkede meydana gelen gelişmeleri halka aktarmanın ve kitleleri düşünsel yönden tesir altına almanın en önemli yollarından biri basın-yayın faaliyetleridir.³⁹ Ülkede yaşanan gelişmeleri yansıtmak ve kamuoyu oluşturmak konusunda belirleyici unsur olan gazete ve dergiler Millî Mücadele'nin sonuna kadar bu hayati fonksiyonlarını başarıyla yürütmüşlerdir. Bununla birlikte Millî Mücadele'ye destek olmalarına rağmen yayın anlayışları, işgaller ve hükümetlerin politikalarına yaklaşımları açısından İstanbul ve Anadolu aydınının çıkardığı gazetelerde farklılıklar mevcuttur.⁴⁰ İstanbul aydınının çıkardığı gazete ve dergilerin ekserisi, işgalcilerle birebir mücadele içerisine girmek yerine onlarla bazı konularda uzlaşımı savunmuşlardır. Bundan dolayı İstanbul aydını birinci planda silahlı mücadele yerine diplomasiyi ön plana çıkararak ve halkın nazarında infial yaratacak gelişmeleri gizleyen bir yayın politikası benimsemiştir. Anadolu aydınının çıkardığı gazete ve dergilerin büyük bir bölümü ise İstanbul basınına göre daha realist politikalar gütmüş ve direnişi destekleyen yazılara yer vermişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere işgallere İstanbul aydını ile Anadolu aydınının bakışı arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu dönemde Millî Mücadele hareketini destekleyen hemen her ili ve bölgeyi temsil etmek üzere kırka yakın gazete neşredilmiştir. Anadolu'da Millî Mücadele karşıtı gazetelerin sayısı ise toplam gazete sayısının ancak onda biri kadardır.⁴¹

³⁸ Cevdet Küçük, *a.g.a.m.*, s. 2.

³⁹ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, 2. Bs. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 7.

⁴⁰ Millî Mücadele yıllarında faaliyet gösteren gazetelerin bir kısmı doğrudan doğruya millî harekete muhalif tavır takınmıştır. Bunlara örnek olarak *Alemdar*, *Peyam-ı Sabah*, *Ümit*, *İrşad*, *Ferda*, *Zafer*, *Rehber*, *Adalet*, *Selamet*, *Köylü*, *Islahat ve İstanbul* gazeteleri sayılabilir. *Refik Halit Karay*, *Refi Cevat Ulunay* ve özellikle *Ali Kemal* gibi devrin önemli kalemleri Millî Mücadele hareketine açıkça tavır almışlardır. Bk. E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 160, 188-190.

⁴¹ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 161, 174.

Millî Mücadele yıllarında Anadolu hareketinden yana tavır takınan önde gelen gazete ve dergiler şunlardır:⁴² Ahali, Ahenk, Ahrar, Ahval, Aksisada, Akşam, Amal-i Milliye, Anadolu, Anadolu Duygusu, Anadolu'da Peyam-ı Sabah, Anavatan, Asya, Aydınlık, Aydın İli, Ceride-i Resmiye, Dertli, Doğru Söz, Erciyes, Ertuğrul, Gaye-yi Milliye, Gedikkaya, Güzel Trabzon, Halk, Hayat, Hukuk-ı Beşer, Işık, İbret, İkdam, İleri, İlim, İzmir'e Doğru, Kalem (Mizah-ı Kalem), Karadeniz, Konya, Köy Hocası, Kurs-ı Millet, Küçük Mecmua, Mefkûre, Milli Ordu, Misak-ı Milli, Mücadele-yi Milliye, Ordu'da Güneş, Sada-yı Hak, Satvat-ı Milliye, Sebülü'r-Reşat (Sırat-ı Müstakim), Ses, Sivas, Söz, Tasvir-i Efkâr, Telgraf Haberleri, Tercüman-ı Hakikat, Türkoğlu, Vakıf, Yeni Adana, Yeni Giresun, Yeni Türkiye ve Yeşil Yuva.⁴³ Bu gazeteler son derece kritik günlerde Millî Mücadele'ye taraf görünen, bu hareketi destekleyen ve işgalleri protesto eden nitelikteki yazılara sütunlarında yer vermiştir.⁴⁴

Bu yayın organlarının hemen hemen tamamı Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla öyle ya da böyle mücadele etmiştir. Bu basın-yayın organlarından bazılarının bu süreçte faaliyetlerinden dolayı mümtaz bir yer edindiği de aşikârdır. Açıksöz gazetesi⁴⁵ 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da Ahmet Hamdi, Hüsnü Açıksöz ve Tahir Kara Oğuz tarafından neşredilmiştir. Gazetenin yazı kadrosunda İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mehmet Akif Ersoy, Hasan Fehmi Bey, İsmail Habib Sevük yer almıştır. Millî Mücadele yıllarında Kuzey Batı Anadolu'nun en güçlü yayın organı olan söz konusu gazete aynı zamanda Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organıdır.⁴⁶

İrade-yi Milliye gazetesi 14 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi olarak Demircioğlu Selahattin, yazı işleri müdürü olarak da Mazhar Müfit Bey görevlendirilmiştir. Amacı Kuva-yı Milliye'yi tanıtmak ve düşüncelerini yaymaktır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi bir anlamda İrade-yi Milliye gazetesinin devamı niteliğinde olmak üzere aynı amaç ve ilkeler çerçevesinde Ankara'da, 10 Ocak 1920 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Gazetenin başına Mustafa Rağıp Baydur getirilmiştir. Gazete kısa süre içinde bütün Anadolu'ya ve büyük kentlere yayılmıştır. Yazı kadrosunda

⁴² Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 15.

⁴³ Anadolu'da gelişen direniş karşısında duran ve sarayın politikalarına sahip çıkanlar tarafından desteklenen gazete ve dergilerin bazılarının adları şu şekilde sıralanabilir: *Adana Postası, Alemdar, Ferda, İrşad, Peyam-ı Sabah, Sabah, Türkçe İstanbul, Ümit, Zafer.*

⁴⁴ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 160-188.

⁴⁵ Zekai Güner-Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basım, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990*, s. 313.

⁴⁶ Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 21; E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 179-180.

Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Adnan Adıvar, Mahmut Esat, Tevfik Rüştü ve Yusuf Akçura gibi aydınlar yer almıştır. Gazete, Paris Barış Konferansı ve sonrasında yaşanan gelişmelere karşı faaliyet gösteren en etkili yayın organlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. 1934 yılında Ulus adını almıştır.⁴⁷

Öğüt gazetesi 2 Ocak 1918 tarihinde Abdülğani Ahmet Bey tarafından Afyonkarahisar'da kurulmuştur. Gazete, Yunan işgalini protesto etmiş, Millî Mücadele'ye karşı çıkan iç isyanların halk üzerindeki olumsuz propagandalarını tesirsiz bırakmak için yazılar yazmıştır. Lütfi Arif, Celal Davut, Enver Behnan Şapolyo, Raif Nezih ve Sadri Ethem yazı kadrosunda yer almıştır. Adana'ya Doğru gazetesi ulusal hareketin ilk dönemlerinde Mazlum Rasim Can tarafından Kayseri'de yayımlanmıştır. Çukurova'daki Ermeni ve Fransız saldırısına karşı İç Anadolu'dan Çukurova'ya her çeşit yardımın kısa zamanda sağlanmasını amaç edinmiştir. Albayrak gazetesinin başyazarı Süleyman Necati Bey'dir. Yazı kadrosu da Mithat Bey, Cevat Dursunoğlu, Müştak Sıdkı'dan oluşmuştur. Gazete Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcüsü konumunda olmuştur.⁴⁸

Babalık gazetesi Büyük Taarruz'un başladığı günlerde bütün gelişmeleri halka ücretsiz duyurduğu için Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından "Batı Cephesinin vefakâr arkadaşı" olarak tanımlanmıştır. Yazı kadrosu Ekrem Reşat, Server İskit, Saffet Gürol, Saadettin Nüzhet ve Enver Behnan Şapolyo gibi isimlerden oluşmuştur.⁴⁹

İfham gazetesi İstanbul'da yayımlanmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'yı ve Millî Mücadele hareketini ateşli bir biçimde desteklemiştir. Ahmet Ferit Tek tarafından yayımlanmıştır. Tek'in fikir ve mefkûre tesanütünde milliyet şuuruna ne derece sahip olduğunu takdir edenler etrafında toplanmıştır. Başta eşi Müfide Ferit Tek olmak üzere Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Hüseyin Ragıp ve Haşim Nihat onun davasını hararetle desteklemiştir. Bu davanın temeli o zamanki manda propagandasına mukavemet azmidir.⁵⁰

⁴⁷ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 175-176.

⁴⁸ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 181.

⁴⁹ Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 19; E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 179.

⁵⁰ Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul 2009, s. 36.

İstikbal⁵¹ gazetesi 10 Aralık 1918 tarihinde Faik Ahmet Barutçu ve Kemal Ahmet Bey tarafından Trabzon'da yayımlanmıştır. Kuva-yı Milliye'yi desteklemiş ve bölgede Rum faaliyetlerini protesto etmiştir. Yeni Gün/Anadolu'da Yeni Gün gazetesi 2 Eylül 1918 tarihinde Yunus Nadi tarafından günlük olarak yayımlanmıştır. Millî Mücadele'yi desteklediği için İstanbul'un işgal edilmesini müteakip Yunus Nadi, Anadolu'ya geçmiştir. 10 Ağustos 1920 tarihinden itibaren Anadolu'da Yeni Gün adıyla Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. Aka Gündüz, Nüzhet Haşim, Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Şükrü Kaya ve Mahmut Esat Bozkurt gibi önemli simalar gazetede ulusal davayı destekleyen makaleler kaleme almışlardır.⁵²

6. Barış Konferansı ve Türk Aydınının Kurduğu Direniş Örgütleri

Osmanlı Sarayı ve hükümetinin Mondros Mütarekesi'nden itibaren İtilaf Devletleri karşısında memleketi korumaya yönelik çok ciddi bir reaksiyon oluşturamaması nedeniyle ülkenin dört bir tarafında bu vaziyete tepki niteliğinde sivil örgütlenmeler belirmiştir. Öyle ki askerî manada Osmanlı Hükümeti'nin düşmana karşı hiçbir tepki ortaya koyamaması beraberinde bu sivil kanadın kendi içerisinde bir askerî birimi ortaya çıkarmasına vesile olmuştur. Kuva-yı Milliye adı verilen bu düzensiz birlikler Osmanlı ordusunun yapması gereken görevi yapmış ve memleketi düşman işgaline karşı korumaya çalışmıştır.⁵³

Ulusal kuvvetler manasını taşıyan, Kuva-yı Milliye, Mondros Mütarekesi sonrası başlayan işgaller karşısında, İstanbul Hükümeti'nin ve padişahın tepkisizliği sebebiyle halkın örgütlenerek kurmuş oldukları silahlı birliklerdir.⁵⁴ Bölgesel olarak örgütlenen ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'yle asker toplama konusunda iş birliği yapan Kuva-yı Milliye, bazı kongrelerin tertip edilmesine de katkı sağlamıştır. Mütareke devrinde Anadolu'da yeşerdiğini belirttiğimiz sivil örgütlenme bir taraftan Kuva-yı Milliye ile askerî teşekkülü

⁵¹ Zekai Güner-Orhan Kabataş, *a.g.e.*, s. 343.

⁵² E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 180-181.

⁵³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. 2-4.

⁵⁴ Bu süreçte Türklerden kesin olarak alınması düşünülen yerlerden biri İstanbul idi. Fransızlar, Türklerin İstanbul'da kalmalarını desteklerken *Lloyd George* ile *Lord Curzon*, Türk Hükümeti'nin Boğazların Avrupa yakasında hiçbir siyasi gücü olmaması konusunda ısrar ediyordu. Nihayet İstanbul ve Boğazların, Türklerden alınarak uluslararası bir komisyonun yönetimine verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre padişah ve hükümet de Anadolu'da bir yerlere yerleştirilecekti. Ayrıntılı bilgi için bk. Cevdet Küçük, *a.g.a.m.*, s. 3.

gerçekleştirirken diğer taraftan siyasî içerikli mücadeleyi Müdafaa-i Hukuk ya da Muhafaza-i Hukuk adını alan cemiyetler yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu direniş örgütlerinin birçoğu Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulmuştur. Ancak bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki adı geçen cemiyetler özellikle Paris Barış Konferansı ve bu konferansta İzmir'in, Yunanlılara bırakılması kararından sonra çok daha etkili olmaya başlamışlardır. Bu örgütlerin birçoğu bütün vatanın düşmana karşı ortak amaçlar çerçevesinde müdafaasının gerçekleştirilmesi hedefiyle ortaya çıkmamıştır. Hemen hepsi Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine dayanarak buldukları coğrafyada Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu ispat ederek o bölgenin işgaline mani olmaya ve işgal gerçekleşmişse ilgili yörenin kurtuluşunun sağlanmasına yönelik gayretler göstermiştir. Bu derneklere çoğunlukla o yörede bulunan aydınlar öncülük etmiştir. Bu münevverlerin gayretleriyle hiçbir hukuki mesnedi bulunmayan işgaller protesto edilmiş, mitingler ve gösteriler düzenlenmiş, telgraflar çekilmiş, basın-yayın faaliyetlerinde bulunulmuş ve halkın direnişe katılması için çeşitli eylemler gerçekleştirilmiştir.⁵⁵

Millî Mücadele'ye çeşitli cephelerden katkı sağlayan bu nevi direniş örgütlerinin Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde teşekkül ettiği belirtilmelidir. Bununla birlikte ulusal davaya katkıları bakımından ön planda bulunmuş, ortaya çıkışları ve örgütlenmeleriyle diğer direniş cemiyetlerine ön ayak olmuş bazı cemiyetler vardır ki bunlara ve kurucularına özellikle değinmek gerekmektedir.

Adı geçen bu cemiyetlerden biri olan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, 30 Kasım 1918'de Trakya'daki Türklerin azınlıklar karşısında direnişini artırmak ve bölgenin Türklüğünü savunmak amacıyla kurulan bir cemiyettir.⁵⁶ Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, Belediye Başkanı Şevket Bey, Avukat Şeref Aykut Bey, Müftü Mestan Efendi ve Konsolos Şükrü Bey gibi aydınların kurulmasına öncülük ettiği cemiyet, Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi olmuş ve ulusal harekete katılmıştır.⁵⁷ Yeni Edirne ve Ahali gazetelerini yayımlamıştır.⁵⁸

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İzmir'in Yunanlılara verileceği söylentileri üzerine 23 Kasım 1918'de kurulmuştur. Derneğin

⁵⁵ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 79, 80, 118.

⁵⁶ Refik Turan vd. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. Bs. Ankara 2011, s. 79-80.

⁵⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 1, 4. Bs. Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 133.

⁵⁸ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 80.

kurucuları arasında Moraloğlu Halit ve Nail kardeşler, Menemenlioğlu Muzaffer Bey, Binbaşı Hüseyin Lütfü Bey, Naci Bey, Abdurrahman Sami Bey, Cami Baykut, Hacı Hasan Paşa, Kapanızade Tahir, Tokadızade Şekip, Alemdarzade Ethem, İbnihazım Ferit, Cemâl Şahingeri, Dr. Ethem, Hacı Mithat, Şeyh Nurettin ve İsmail Sıtkı Bey yer almıştır.⁵⁹ Cemiyet, amacını “Vatan bölgelerinin maddi ve manevi yönlerden ilerlemesi ve yükselmesi olanaklarını sağlamaya çalışmak, memleketin düşüncelerini ve duygularını uygarlık âlemine bildirmek ve ulaştırmak, bu amacın gerçekleşmesine engel olacak her türlü girişimlere karşı, yasal ve bilimsel savunmada bulunmak ve ülkede çoğunluğu oluşturan etnik grupların haklarını bilimsel ve inandırıcı kanıtları ile uygar bakışlara kanıtlamaktan ibarettir” biçiminde ifade etmiştir. Cemiyet, İzmir’in işgalinden sonra Redd-i İlhak Cemiyeti adını alarak İstanbul’a taşınmıştır.⁶⁰

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurumlu Hoca Raif Efendi, Diyarbakırlı Süleyman Nazif, Hacı İsmailoğlu Tevfik Bey, Hacı Fehim Bey, Müftü Solakoğlu Sadık Bey, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Haydar Bey, Hüseyin Avni Bey, Gümrükçü Cazım Bey, Hacı Hafız Bey, Namıkoğlu Ahmet, Kobaloğlu Ahmet, Şükrü Bey ve Cevat Dursunoğlu Bey tarafından kurulmuştur. Bu dernek Ermenilere verilmek istenen doğu illerinin Türk olduğunu kanıtlamak ve haklarını korumak amacıyla 4 Aralık 1918’de öncelikle İstanbul’da kurulmuştur.⁶¹ Sonradan daha etkili olabilmek amacıyla Erzurum, Erzincan, Sivas, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ’da şubeler açmıştır. Görüşlerini duyurmak amacıyla Hadisat ve Le Pays (Vatan) isimli gazeteler yayınlamıştır.⁶²

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Barutçuzade Ahmet Bey, Ahmet Bey’in oğlu Faik Bey, Hafız Mehmet Bey, Abanazoğlu Hüseyin Bey, Murathanoğlu Emin Bey, Nemlioğlu Şevki Bey ve Müftüoğlu Hacı Ahmet Bey gibi münevverler tarafından 12 Şubat 1919’da Trabzon’da kurulmuştur. Dernek Giresun, Ordu ve Of’ta şubeler açmıştır. Trabzon’da İstikbal, Giresun’da Karadeniz ve Yeni Giresun gazeteleri, derneğin yayın organı olarak hizmet vermiştir.⁶³

⁵⁹ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 12, 13.

⁶⁰ İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İzzet Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

⁶¹ M. Orhan Bayrak, *Türkiye Cumhuriyeti Sözlüğü (1918-2000)*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2000, s. 306.

⁶² Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 80.

⁶³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 140.

Kilikyalılar Cemiyeti, Adana ve çevresinin Fransızlara verileceği haberleri üzerine Paris Barış Konferansı'ndan yaklaşık bir ay önce 21 Aralık 1918 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları arasında Ayan Meclisi Başkanı Rıfat Bey, eski Dışişleri Bakanı Nabi Bey, Bayındırlık Bakanı Ali Münif Bey, Halep eski milletvekili Ali Cenani Bey ve eski elçilerden Rüstem Bey bulunmaktadır. Hem Fransız işgalini hem de Ermeni faaliyetlerine karşı mücadele eden cemiyet, bölgenin Türk olduğunu, anavatandan ayrılmak istemediğini belirten yayınlarda bulunmuştur. Yayınladığı raporlarda yöredeki Hristiyan nüfusun ancak yüzde on düzeyinde olduğunu belirterek, Wilson İlkeleri doğrultusunda Türklerin haklılığını savunmuştur. Dernek, İstanbul merkezli örgütlenmiş ancak Çukurova'da da şube açmıştır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım ve arkadaşlarının öncülüğünde, 9 Aralık 1919'da Sivas'ta kurulmuştur. Türk kadınının İstiklal Harbi'ne katılmasını simgeleyen cemiyet, Anadolu'da şubeler açarak genel mücadelenin yürütülmesinde etkili olmuştur.⁶⁴

Millî Kongre Cemiyeti, Mondros Mütarekesi'nin kozmopolitik iklimi içerisinde memleket dâhilinde düşmana karşı mücadele vermeye gayret gösteren bütün siyasi partileri, bütün direniş örgütlerini ve bütün ulusal karakterli oluşumları kapsayacak ulusal bir mutabakat cephesi teşkil etmek hedefiyle ortaya çıkmıştır. Göz doktoru Esat Işık'ın öncülüğünü yaptığı cemiyet, amacını ulusal güçleri birleştirmek, vatanın haklarını koruyacak ve gerçekleştirecek yolları ile araçları sağlamaya çalışmak olarak belirlemiştir. Partiler ve cemiyetler arasında büyük çaplı bir iş birliğini sağlamaya çalışan Millî Kongre, bu sıkıntılı süreçte aydınlar tarafından ortaya atılmış bir fikir hareketi olarak da değerlendirilebilir. Esat Işık dışında Halide Edip, Besim Ömer, Savcı Yusuf ve Cami Baykut başta olmak üzere birçok aydın bu siyasi oluşumun ortaya çıkmasında pay sahibi olmuştur.⁶⁵

Bugün özellikle cumhuriyet tarihini konu alan kitaplarda bu ulusal cemiyetlerin sadece küçük bir kısmından söz edilebilmektedir. Çünkü sayıları oldukça fazla olup ülkenin birçok noktasında oluşmuşlardır. Örneğin bu tarihlerde Zonguldak'ın bir kazası konumunda bulunan Bartın⁶⁶ şehrine bağlı Amasra ve Kurucaşile'de dahi Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri teşkil edilmiştir. Amasra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Alemdarzâde Nuri Efendi'nin başkanlığında kurulmuştur. Nuri Efendi, Ankara'dan gelen ayrı bir emir

⁶⁴ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 81-82.

⁶⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁶⁶ M. Orhan Bayrak, *a.g.e.*, s. 61.

uyarınca kendi imzasıyla İstanbul Hükümeti'ne, İstanbul'daki büyük devletlerin elçiliklerine ve İkdam gazetesine "Amasra'nın Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası" olduğunu beyan eden bir telgraf çekmiştir. Yine Kuruçayıle'de 1920 yılında Ali Efendi ve Nuri Efendi'nin önderliğinde Kuruçayıle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de vücuda getirilmiştir.⁶⁷ Bu örnekler şunu göstermektedir ki Anadolu'nun ve Trakya'nın en ücra köşesinde bulunan aydınların, halkı ulusal dava etrafında birleştirme hususunda milli bir bilince sahip oldukları bir gerçektir.⁶⁸

7. Barış Konferansı ve Türk Aydınının Topladığı Kongreler

Paris Barış Konferansı ve akabinde yaşanan gelişmelere Türk aydınının gösterdiği tepkiler sadece basın-yayın faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve direniş örgütlerinin kurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. Ülkenin birçok farklı noktasında aydınlar tarafından halkın ulusal bilincini arttırmak, işgallerin sadece İzmir ile sınırlı kalmayacağını bütün yurtseverlere aktarmak, direniş örgütleri ve Kuva-yı Milliye'ye katılımı arttırmak kısacası memleketin içerisine düştüğü bataklık hususunda millet nezdinde farkındalık yaratmak amacıyla birçok kongre toplanmıştır.

Kongrelerin toplandığı şehirlere genel hatlarıyla bakıldığında, ağırlıklı olarak bu kongrelerin daha çok işgale uğrama riskinin fazla olduğu yerleşim birimlerinde gerçekleştirildiği müşahade edilmektedir. Bu yörelerde bulunan

⁶⁷ Amasra ve Kuruçayıle'de kurulan örgütlenmelerin bağlı bulunduğu Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 16 Ekim 1919 tarihinde faaliyete geçti. Cemiyet, teşkil edilen geçici idare heyeti yönetiminde çalışmalarına başladı. Yine 16 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta bulunan *Mustafa Kemal Paşa'ya*, Teşkilat-ı Milliye'nin direktifleri doğrultusunda kurulduğu ve çalışmalara başladığı bildirildi. Heyet Reisi Muvakkatesi *Tahsin* imzasını taşıyan, Sivas Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne hitabı ile başlayan bu telgrafta "*Kazanızda Cemiyetin Heyet-i İdare-yi Muvakkatesi'ni teşkil ediyoruz*" denilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa da aynı tarihte Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdaresi Riyaseti'ne hitaben çekmiş olduğu telgrafında "*Kazanızca teşkil-i iş'ar buyurulan Heyet-i İdareye muvaffakiyetler temenni etmekteyiz efendim*" diyerek cemiyetin yönetim kuruluna başarılar dilemişti. Bu şekilde başlangıçta geçici idare heyeti yönetiminde çalışmalara başlayan Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin daha sonraki idari teşkilatı şu isimlerden oluşmuştur: Başkan *Yusuf Ziya Özenci Bey*, *Karakaşoğlu Rahmi Bey*, *Yirmibeşoğlu Hasan Bey*, *Miüftü Hacı Rifat Efendi*, *Hacı Arif Kaptan*, *Samancıoğlu Hüseyin Efendi*, *Paşa Mehmetoğlu Mustafa Bey*, *Fırcıoğlu İbrahim Fuat Bey*, *İnce Alemdarzâde Halil Bey*, *Paşa Mehmetoğlu Mustafa Bey*, *Aşçıoğlu Hasan Kaptan* ve *Hacı Balıkzâde Hacı Mehmet Efendi*. Bu kuruculardan sonra cemiyete daha birçok katılımlar olmuş, cemiyetin gayretleriyle eşrafı ve halkıyla Bartın, Millî Mücadele'yi gönülden desteklemiştir. Bk. ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75; ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75-1.

⁶⁸ Talip Yel vd. *Geçmişten Bugüne Kuruçayıle*, Önder Matbaası, Ankara 1999, s. 26; Necdet Sakaoğlu, *Amasra'nın Üçbin Yılı*, Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul 1987, s. 166.

münevverler yaklaşan işgal tehlikesi karşısında yöre insanının ulusal ülküler etrafında birleştirmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla toplanan bütün bu kongreler doğrudan ya da dolaylı olarak Millî Mücadele hareketinin başarısına katkı sunmuştur.

Bu kongrelerin ortaya çıktıkları dönemde her birinin ulusal nitelikteki millî davayı başarma hedefinin olduğunu söylemek güçtür. Her biri daha çok işgale uğrama tehlikesi altındaki yörenin savunulmasına yönelik tavır takınmıştır. Ancak özellikle Sivas Kongresi ve Misak-ı Millî kararlarının ortaya çıkmasından sonra yerel ölçekli düzenlenen kongrelerin ulusal ülküler etrafında kenetlendiği belirtilebilir.

Ulusal kongrelerin önemlilerinden biri 19 Mayıs 1919 tarihinde toplanan Fatih Mitingi'dir. İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla yaklaşık seksen bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiş bir toplantıdır. Halide Edip Adıvar, Ahmet Ferit Tek,⁶⁹ Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Selahattin Bey, Hüseyin Ragıp Baydur, Tahsin Fazıl Bey ve Darülfünun hocalarından Meliha Hanım bu mitingde yer almışlardır. Miting işgal altında bulunan İstanbul'da ulusal şuurun en üst seviyelere çıkmasına katkı sunmuştur.⁷⁰

23 Mayıs 1919'daki Sultanahmet Mitingi yine Fatih Mitingi gibi etkili bir kongre olarak ön plana çıkmıştır. Haksız işgallerin ve muamelelerin dile getirildiği kongre yine ulusal bilince katkı sağlamıştır. Sultanahmet Mitingi'nde, Fahrettin Hayri Bey, Mehmet Emin Yurdakul, Selim Sırrı Tarcan, Dr. Sabit Bey ve Halide Edip Adıvar konuşmuştur.⁷¹ Özellikle Halide Edip Adıvar'ın nutku kalabalığın üzerine büyük bir tesir yapmıştır. Hemen hemen bütün İstanbul halkının katıldığı bu mitingdeki konuşmasıyla Halide Edip, âdeta efsaneleşmiştir. Bu durum, günümüz edebiyat ve tarih literatürüne de, Halide Edip'in "Sultanahmet mitinginin ateşli hatibi" olarak geçmesine sebep olmuştur. Miting günü yaklaşık iki yüz bin kişi Sultanahmet Meydanına toplanmıştır.⁷²

⁶⁹ Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek, a.g.e.*, s. 35.

⁷⁰ http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_5.pdf (19.02.2019 tarihinde erişildi.)

⁷¹ M. Orhan Bayrak, *a.g.e.*, s. 269-270.

⁷² Hacı Murat Arabacı, "Millî Mücadele'nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, Kütahya 2007, s. 280.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın⁷³ Türk halkına ilk seslenişi niteliğindeki, 28 Mayıs 1919 tarihinde Havza Genelgesi ve 22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi, Millî Mücadele yıllarında toplanan büyük kongrelere fikrî temeller oluşturmuştur. Amasya Genelgesi, Mustafa Kemal Paşa, Refet Bele, Ali Fuat Paşa ve Rauf Orbay tarafından imzalanan, ülkenin dört bir yanının işgal edilmesine karşı çıkan bir manifesto niteliği taşımaktadır. Nitekim burada yer alan düşünceler özü itibarıyla 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihli Erzurum Kongresi⁷⁴ ile 4-11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararları arasında yer almıştır. Erzurum, özellikle Sivas Kongresi, işgalcilerin ve İstanbul Hükümeti'nin bütün engellemelerine rağmen direniş örgütlerinde merkezileşmeyi sağlamış, ulusal mücadelenin gücünü arttırmış, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini güçlendirmiştir.⁷⁵

Bunlara ilave olarak aydınların öncülüğünde ulusal davaya katkı sunmak ve vatandaşları bilinçlendirmek amacıyla birçok kongre toplanmıştır. Bunlardan biri olan Üç Liva Kongreleri, Elviye-i Selase olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum şehirlerinin düşman işgaline maruz kalmaması için toplanan kongrelerdir. 7 Aralık 1919'da Batum'un İngilizler tarafından işgal edilmesi, Kars ve Ardahan'ın işgal edileceğinin anlaşılması üzerine ise 3-7 Ocak 1919'da Ardahan Kongresi toplanmıştır. 17-18 Ocak 1919'da toplanan Üçüncü Kars Kongresi'nde, Kars Millî Şurası'nın adı bütün bölgeyi temsilen Güneybatı Kafkas Hükümeti olarak değiştirilmiştir. Bu örgütlenme ve kongrelerin toplanmasında yörede bulunan IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın büyük katkıları olmuştur. Yakup Şevki Paşa dışında Cihangirzade İbrahim Bey, Kars Mutasarrıfı Hilmi Uran, Sarı Haliloğlu Muhsin, Fahrettin Erdoğan, Ali Rıza Ataman, Mamil Tevhüddin, Kepenekçi Emin Ağa gibi aydınlar da bu kongrelerin tertip edilmesinde rol oynamış aydınlardır.⁷⁶

Doğu ve Orta Karadeniz'de beliren Pontusçu eylemler ile Ermenilerin bölgeye ilişkin emellerine tepki olarak ortaya çıkan Trabzon Kongreleri, Mondros Mütarekesi sonrasında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus

⁷³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara 2008, s. 327-343.

⁷⁴ Merkezi İstanbul'da bulunan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesiyle Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin ortaklaşa düzenledikleri bu kongreye "*Vilayet-i Şarkiye Kongresi*" de denilmektedir. Kongrenin teşekkül etmesinin temel sebeplerinden biri Paris Barış Konferansı'nda Trabzon ve yöresinde Rum-Pontus, Erzurum ve yöresinde Ermenistan Devleti'nin kurulma gayretidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Satın, *100 Soruda Millî Mücadele*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 113.

⁷⁵ Cevdet Küçük, *a.g.a.m.*, s. 3.

⁷⁶ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 218.

Devleti'nin kurulması veya bölgenin Ermenistan'a katılma tehlikesinin belirmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bölgede Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra, 13 Şubat 1919'da toplanan Trabzon İl Kongresi'nde coğrafya ve nüfus yönünden Türklerin Trabzon'da çoğunlukta olduğunu kanıtlamak için çalışmak, İtilaf Devletleri'ne gerçekleri anlatmak, bunun için İstanbul ve Paris'e heyet göndermek yönünde kararlar alınmıştır. İzmir'in işgaline tepki gösteren Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, 28 Mayıs 1919'da ikinci kongresini toplamıştır. Kongre'de Pontus ve Ermenistan tehlikeleriyle baş edebilmek için daha geniş katılımlı bir başka kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. Müftü İmadeddin Efendi, Lütfü Kadirbeyoğlu, Faik Ahmet Barutçu, Ahmet Barutçuzade Faik Bey, Servet Bey, İzzet Bey ve Osman Nuri Bey gibi kimseler bu kongrelerin toplanmasında rol oynamış önemli aydınlardır.⁷⁷

Batı Anadolu Kongreleri, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tehlikesi ortaya çıktığından beri tertip edilmeye çalışılan kongreler olarak ortaya çıkmıştır. Bu kongreler Batı Anadolu'da halkın hızla örgütlenmesine son derece önemli katkılar sunmuştur. Batı Anadolu halkı, Yunan işgaline uğraması muhtemel şehirleri bilinçlendirmek, şayet işgal gerçekleşmişse işgali sona erdirmek ve diğer yerleşim yerlerinin kontrol altına alınmasına mani olmak için muhtelif kongreler gerçekleştirmiştir.

Bunlardan biri olan Balıkesir Kongresi, farklı tarihlerde toplam dört defa toplanmıştır. Bu kongrelerin toplanmasında öncülük eden birçok aydın sima bulunmaktadır.⁷⁸ Hacim Muhittin Çarıklı, Karesi eski mebusu Keçecizade Hafız Mehmet, Milli Eğitim Müdürü Sabri Bey, Karesi eski mebusu Vehbi Bolak, Mehmet Emin Bey, Abdulgafur Iştın, Ahmet Vehbi Bey, Abdullah Bey, Sabri Bey, Hasan Efendi, Tümen Komutanı Kazım Özalp, Yörükzade İbrahim Bey, Gönenli Osman Bey, Vasıf Çınar, Hacı Kadırzade Kamil Efendi, Müftü Hafız Osman Efendi, Hoca Mehmet Bey, Sındırgılı Azmi Bey, Niyazizade Hüseyin Bey, Cami Baykut, İsmail Suphi Bey, Mustafa Necati Bey, Hilmi Bey, Yırcalızade Şükrü Bey, Reşat Bey, Galip Bey, Şerif Efendi ve Köprülülü Hamdi Bey tarafından düzenlenen kongrelerde Anadolu Türklerinin yurtlarını Yunan işgalinden kurtarıncaya kadar savaşıma karar verdikleri açıklamasında bulunulmuştur. Bağımsızlığa aykırı hiçbir karar ve önerinin kabul edilemeyeceği önemle vurgulanan kongrelerde, hiçbir siyasî partiyle ilişkili

⁷⁷ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 224-227.

⁷⁸ M. Orhan Bayrak, *a.g.e.*, s. 58.

olunmadığı da ortaya konulmuş ve bu kararlar Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Devletleri'ne telgrafla bildirilmiştir.⁷⁹

Nazilli Kongresi, Aydın ve Nazilli'nin Yunan kuvvetlerince işgalinden sonra toplanmıştır. Kongre'de, bölgedeki direniş grupları arasında eşgüdüm sağlamak, karışıklıkları gidermek, asker ve para temin etmek, silah temin etmek ve depolamak gibi kararlar alınmıştır. İstanbul hükümeti ile ters düşmemeye de önem verilmesi kongrenin ilginç yönlerinden biridir. Nazilli Kongresi farklı tarihlerde iki defa toplanmıştır. Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin öncülüğünde 6-9 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan I. Nazilli Kongresi'nin başkanlığını Mustafa Talat Bey yapmıştır. II. Nazilli Kongresi 19-23 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Alibeyzade Ali Bey, Nuri Bey, Mehmet Emin Bey, Müftü Hulusi Bey, Müftüzade Emin Bey, Ömer Lütfü Bey, Hacı Süleyman Bey, Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey ve Yusuf Bey bu kongrenin toplanmasına katkı sağlayan ve yöredeki direnişe destek veren aydınlardır.⁸⁰

Alaşehir Kongresi, Birinci Balıkesir Kongresi'nde alınan kararları tekrarlamak ve örgütlenmeyi genişletip güçlendirmek için, 16-25 Ağustos 1919'da Alaşehir'de toplanmıştır.⁸¹ Hacim Muhittin Bey'in etkili olduğu Kongre'de Erzurum'da oluşturulan Heyet-i Temsiliye ile ilişki kurulması ve Sivas Kongresi'ne temsilci gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁸² Böylece Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı beliren direniş, daha teşkilatlı bir hâle getirilmiştir.⁸³ Kongrenin toplanmasına Hacim Muhittin Çarıklı Bey, İbrahim Tahkılıç Bey, Mustafa Bey, Abdulgafur İştın Bey, Halil Hüseyin Paşazade Mustafa Şahyar Bey, Galip Bey, Mütevellizade Akif Bey, Hacı Ali Yağas Bey, Cevdet Bey, Ahmet Nazmi Bey, Ahmet Sami Onur Bey, Mehmet Fakir Bey, Süleyman Sırrı Bey, Hacı Galip Bey, Saracoğlu Salih Vecdi Bey, Kirazlı İbrahim Ethem Bey ve Ömer Lütfü Ünlü Bey önderlik etmiştir. Afyonkarahisar Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Millî Savunma Bakanı Fevzi Çakmak, Genel Kurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü'nün Batı Anadolu'da Konya ve Uşak gezilerinden sonra Afyonkarahisar'a uğradıklarında toplanmıştır. 2 Ağustos 1920 tarihinde toplanan kongreye Afyonkarahisar delegeleri dışında Uşak, Nazilli ve Konya

⁷⁹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 305-334.

⁸⁰ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 329-330.

⁸¹ M. Orhan Bayrak, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁸² Refik Turan vd. *a.g.e.*, s. 98.

⁸³ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 100.

Müdafaa-i Hukuk temsilcileri de katılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yapmıştır.⁸⁴

Trakya Kongreleri, Millî Mücadele döneminde önem arz eden en önemli kongreleri arasında yer almaktadır. Çünkü Mondros Mütarekesi'nden sonra işgale uğraması muhtemel coğrafyalardan biri de Trakya bölgesi olarak belirmiştir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin girişimi ile 16 Ekim 1919'da Edirne'de bir kongre toplanmış ve örgütlenme konuları görüşülerek, oluşturulacak encümenler için seçimler yapılmıştır. 15 Ocak 1920'de toplanan II. Edirne Kongresi'nde ise silahlı birlik oluşturmak yönünde kararlar alınmış, ancak çeşitli nedenlerle bu kararlar gerçekleştirilememiştir. 31 Mart-2 Nisan 1920'de toplanan Lüleburgaz Kongresi'nden hemen sonra bu kez 9-13 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Edirne Kongresi toplanmıştır. Kongre'de, Trakya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılmaması için mücadele edilmesi, bu amaçla Paris Barış Konferansı'na bir heyet gönderilmesi, Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması hâlinde her türlü vasıta ile karşı konulması istikametinde kararlar alınmıştır.⁸⁵ Bu kongrelerin toplanmasında ve yönetim kurullarının oluşturulmasında İskeçeli Mestan, Avukat Şeref Aykut Bey, Maksutbeyazade Derviş Bey, Müftüzade Cemal Bey, Nazmibeyzade İsmail Bey, Ali Rıza Efendizade, Ali Seyfi Tülümen, Kamanlızade Ömer, I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Eğilmez Paşa, Gelibolu Mebusu Şakir Kesebir, Galip Bahtiyar, Hayrettin Belli, Yolageldili Kasım Efendi, Edirneli İsmail Bey, Şevket Ödül, Ahırköylü Ahmet, Ekrem Demiray, Şevket Dingiloğlu, Mustafa Asım, Keşanlı Hafız Emin, Tekirdağ eski mebusu Faik Kaltakkıran, Malkaralı Nazmi, Saraylı Ali Naki, Çatalca eski mebusu Hayrettin Bey, Halil Sadi, Hüseyin Şevket, Ekrem Demiray, Babaeskili Hamdi ve Kırkkiliseli Nazmi görev almışlardır.⁸⁶

Sonuç

⁸⁴ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 371, 334-335.

⁸⁵ Temuçin Faik Ertan vd. *a.g.e.*, s. 100.

⁸⁶ "Büyük Edirne Kongresi, Ankara'da, TBMM'nin açılışından 17 gün sonra toplanmıştır. Toplantılarda Trakya'nın gerektiğinde silahlı savunulacağına karar verilmesi Anadolu'daki ulusal direnişi tamamlayan önemli bir gelişmeydi. Ama bölgesel amaç yine de tümüyle giderilememiştir. Öte yandan temsilciler kurulu Paris Barış Konferansı'na yetkili ve yeterli bir delegasyonla gidilmesini savuna gelmişken TBMM'nin açılışından sonra da gene bu amaç gözetilirken Edirne Kongresi'nde Paris'teki Osmanlı heyetinin yanı başında çalışacak ve salt Trakya'yı savunacak bir heyet gönderme kararı alması da kuşkulu ve çelişkili bir yaklaşımdı. Bu nedenle karar Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 14 Mayıs 1920'de Trakya Merkez Heyeti'ne yolladığı telgrafta Paris Barış Konferansı'na bir heyet gönderilmesinin doğru olmadığını bildirmiştir." Ayrıntılı bilgi için bk. Şerafettin Turan, *a.g.e.* s. 336-342.

Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda galip ve mağlup devletler arasında ortaya koyulacak barış antlaşmalarının usul ve kaidelerinin görüşüldüğü bu büyük toplantı aynı zamanda 20. yüzyılında kaderinin belirlenmesinde çok ciddi bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu açıdan bakıldığında konferans sadece barış antlaşmalarına zemin oluşturmak için değil; tıpkı bir yüzyıl öncesinde, Viyana Kongresi'nde olduğu gibi Avrupa'da bozulan siyasî dengeleri yeniden restore etmek için teşekkül etmiştir. Savaşın galiplerinin istek ve arzularının ön plana çıktığı konferansta özellikle İngiltere ve Fransa'nın doymak bilmeyen iştahları Avrupa'da ve dünyada kalıcı bir barışın tesis edilmesine mani olmuştur. Nitekim insanlık I. Dünya Savaşı'nın devamı niteliğindeki II. Dünya Savaşı'yla da 1939-1945 yılları arasında yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Paris Barış Konferansı'nın, Türk tarihi açısından önemi büyüktür. Söz gelimi I. Dünya Savaşı sonunda, yüzyılların mirası olan Osmanlı Devleti'nin mukadderatı yine bu büyük toplantıda tespit edilmiştir. Bu nedenle konferansta alınan kararlar hem Osmanlı devlet adamları hem de aydınlar tarafından endişeyle takip edilmiştir. Wilson İlkeleri'nin yayımlanmasıyla oluşan olumlu iklim Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla birlikte dağılmaya başlamıştır. Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin, Wilson İlkeleri'ne çok da sadık kalmayacakları sonraki günlerde anlaşılmıştır. Bu da Osmanlı Devleti için tehlike zillerinin çalması anlamını taşımaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti'nin artık son yıllarını yaşamaya başladığını gören aydınlar, bu mukadderatı tersine çevirebilmek ve devleti ayakta tutabilmek amacıyla çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Mensubu bulunduğu cemiyetin ya da insan topluluklarının geleceğini aydınlatıcı nitelikte fikirler üretmek ve gerektiğinde bu düşünceleri fiiliyata dökmekle mükellef olan aydınların toplumsal hayatta önemli işlevleri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin geçtiği zorlu süreçte yine vatanperver aydınlar mensubu buldukları cemiyeti en iyi biçimde yönlendirmeye çalışmışlardır.

Çökmekte olan devleti, bu akıbetten kurtarmak adına Türk aydını, daha Paris Barış Konferansı'nı beklemeden Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra harekete geçmiştir. Asker ve sivil kademedeki birçok aydının kanaatimizce dört ana yolu takip ederek muhtelif faaliyetler ortaya koymaya çalıştıkları görülmüştür. Askeri aydınlardan örneğin Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Cebesoy Paşa Anadolu'ya geçerek siyasî ve askerî birimleri örgütleme çalışması gerçekleştirmişlerdir. Sivil kanatta yer alan aydınlar ise basın-yayın faaliyetleri gerçekleştirmek, direniş

örgütleri tesis etmek ve kongreler toplamak yoluyla bir nevi irşat faaliyeti gerçekleştirmişlerdir. Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak emperyalist ülkelerin, Türk vatan topraklarını mütareke metnine yerleştirdikleri tuzak maddelerle işgal etmeye başlamaları karşısında aydınlar özellikle Müdafaa-i Hukuk ve Muhafaza-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla direnmeye çalışmışlardır. Aydınların gösterdiği bu çabayı ve gayreti gören emperyalistler bu cemiyetlerin önde gelen şahsiyetlerini tutuklamışlar ve sürgüne göndermişlerdir. Onlara göre aydının susturulması bir anlamda halkın kontrol edilmesiyle eş değerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan mütareke antlaşması ve Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlar Türk aydınını, büyük bir endişeye sevk etmiştir. Buralarda alınan kararlarla sadece Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumu söz konusu olmamış; Anadolu Türklüğünün geleceği de büyük bir belirsizliğe evrilmiştir. Bu vaziyet karşısında Türk aydını tabiri caizse sahaya inmiş ve çeşitli yollardan yurttaşları örgütlemiştir. Bütün bu izahattan sonra aydınların fikirleri ve gayretleri neticesinde gelişen bu etkinliklerin özelde bölgesel mücadelenin, genelde ise Milli Mücadele Hareketi'nin başarılmasında büyük bir işleve sahip olduğu telakki edilemez mi?

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75.

ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75-1.

Sözlükler

BAYRAK, M. Orhan, *Türkiye Cumhuriyeti Sözlüğü (1918-2000)*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2000.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 18. Bs. Yay. Haz. Aydın Sami Güneçal, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001.

Kitaplar

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, 19. Bs. Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yay. Haz. Enis Şahin, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

CEBESOY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, 2. Bs. Temel Yayınları, İstanbul, 2010.

COMBEAU, Yvan, *Paris'in Tarihi*, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınevi, Ankara, 2015.

ÇAVDAR, Tefvik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, 5. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

ERTAN, Temuçin Faik vd. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 4. Bs. Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

GÖNLÜBOL, Mehmet-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

GÜNER, Zekai-Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, 4. Bs. Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt 1, 6. Bs. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

KOÇAK, Cemil, *Yakınçağ Türkiye Tarihi I (1908-1980)*, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.].

KORKMAZCAN, Nezihe Selcen, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 29.

KÜRKCÜOĞLU, Erol, *Kurtuluşunun 100. Yılında Erzurum ve Ermeniler*, Erzurum Valiliği Kültür Yayınları, Erzurum, 2018.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008.

- MORALI, Nail, *Mütarekede İzmir Olayları*, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- ODYAKMAZ, Cevad, *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZKAYA, Yücel, *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, 2. Bs. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- _____, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- SATAN, Ali, *100 Soruda Millî Mücadele*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalar ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Cilt 1, 2. Bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TURAN, Refik vd. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. Bs. Ankara, 2011.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 1, 4. Bs. Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013.
- ÜNAL, Yenal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.
- YALÇIN, E. Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Makaleler

- ARABACI, Hacı Murat, “Millî Mücadele’nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar’ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, Kütahya, 2007, ss. 271-294.
- AYDIN, Mustafa, “Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2”, *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 8. Bs. Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 387-476.
- ÇAPA, Mesut, “Millî Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer)in Faaliyetleri”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri-26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 53-68.
- GÜÇLÜ, Muhammed, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: İzmir’de Neler Oldu 1336 Kitapçığı Üzerine”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 22, İzmir, 2011, ss. 65-75.
- GÜNEŞ, Günver, “İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları”, *Askeri Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Şubat 2007, ss. 23-55.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Sevr Antlaşması”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul, 2009, ss. 1-5.
- UZGEL, İlhan, “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 8. Bs. Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 139-154.
- YAVUZ, Resul, “Effects of The Decisions of San Remo Conference on Syria and Iraq”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 32, Sayı 2, İzmir, 2017, ss. 565-600.

_____, "The View and the Attitude of Allies High Commissioners Toward İstanbul During The Declaration of Natinoal Pact", *Tarih ve Günce Dergisi*, Sayı 1, İzmir, 2017, ss. 281-304.

ÜNAL, Yenal, "Türk Düşünce Dünyasının Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 37, Kırgızistan, 2013, ss. 1-17.

_____, "Milli Mücadele'de Bartın", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt 9, Sayı XXV, İzmir, Mart 2016, ss. 609-667.

İnternet Kaynakları

http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_5.pdf (19.02.2019 tarihinde erişildi.)

